

Powtórka z epok- OŚWIECENIE

*Biblioteka Centrum Kształcenia Ustawicznego
Ekonomistów w Chorzowie*

NR 5

Opracowanie: mgr Elżbieta Helińska

mgr Monika Bartoszevska

CHARAKTERYSTYKA EPOKI

Nazwy *oświecenie*- po raz pierwszy użyto w Niemczech. Sugerowano w ten sposób, iż po wieku ciemnoty i zacołania nowa myśl wnosi światło rozjaśniające noc baroku. Uwierzono bowiem w siłę nauki i wiedzy. Mówiono też o tej epoce: wiek rozumu lub wiek filozofów. Nazwa wywodzi się zatem od światła, inaczej niż poprzednia- od klejnotu (barok), a podobnie jak duchowo pokrewny jej termin „odrodzenie”.

Idea główna: ideologię oświecenia zamyka się czasem w krótkim zdaniu; powrót myśli do świata rzeczy.

Jest to:

- Epoka, w której uwierzono w rozum.
- Epoka krytycyzmu wobec zjawisk i instytucji.
- Epoka, która zaowocowała *Wielką encyklopedią francuską*.
- Epoka klasycyzmu, rewolucji i... rozbiórów Polski.

Zespół nowych postaw doprowadza do innego spojrzenia na istotę ludzką i możliwości poznania. Jeszcze w poprzedniej epoce kruchy człeczyna nie śmiał znajdować wartości w życiu doczesnym. Człowiek oświecenia będzie w nim szukał nie tylko wartości, ale wygody i przyjemności, a powyższe postawy uturują drogę nauce.

GRANICE CZASOWE

Ogólnie- wiek XVIII.

Dokładniej:

w Europie- od 1680- 1780 r.

w Polsce:

1740-1764- faza wczesna (przed elekcją Stanisława Augusta)

1764- 1795- faza dojrzała (czasy stanisławowskie)

1795-1822- faza schyłkowa (od I rozbioru po wydanie ballad i romansów Adama Mickiewicza).

Co się działo?

Wiek rozumu i filozofów- to wiek ogromnych przemian.

- Zaczyna się silnymi rządami królów francuskich (Ludwików), a kończy krwawą rewolucją, ścięciem królewskich głów i wojnami napoleońskimi.
- Poza Europą umacniają się państwa w koloniach- tam powoli rodzi się nowy świat.
- Z chaosu wyłonią się dwie potęgi- Stany Zjednoczone i Rosja, pierwsza z demokratyczną konstytucją, druga w fazie ścisłego absolutyzmu carów. Straci nieco na znaczeniu Anglia a Francja przekształci się w nowe cesarstwo. Polska w końcu XVIII w. zniknie z mapy Europy.

- Rewolucja w sferze myśli- teraz ludzie myślą tak: to rozum jest największą siłą człowieka, to rozum należy wykorzystywać we wszelkim badaniu i udoskonaleniu świata. Za tym pomysłem poszły następne: krytycyzm wobec starych instytucji państwowych i kościelnych, wiara w doświadczenie (empiryzm) w badaniu naukowym, walka o prawo człowieka do własnych poglądów, wiary, uczuć, szczęśliwego życia.
- Oświecenie to czasy Woltera i Rousseau, czasy, w których wymyślono gilotynę. Ale też: Watt wymyślił silnik parowy, bracia Montgolfier wzlecieli balonem.
- To epoka dwuznaczna: z jednej strony- dokonania nauki, myśl filozofów, światłe idee. Z drugiej strony- koszmar rewolucji, pełno sprzeczności: dokonań wielkich i okrucieństw, rozwoju miast, wzrostu demograficznego, a zarazem głodu, śmierci, porzucanych dzieci. Ludzkość nękały wciąż klęski żywiołowe, fale zarazy, pożary i powodzie. W efekcie istniały w ówczesnej Europie kolosalne dysonanse: arystokracja ze swoimi wystawnymi dworami i biedota, która głód i nieszczęścia doprowadziły nawet do zbrodni. Z XVIII- wiecznych płócien spoglądają postacie dumne, ale nieco zabawne: głowy w upudrowanych perukach, pełno loków, koronek, kokard...

przepych i zmysłowość, a przy tym eksperymenty naukowe i *Wielka encyklopedia francuska*.

- Ojczyzną nowej myśli zostanie Francja, tu bowiem działają encyklopedyści, tworzą pierwsi filozofowie oświecenia, tu promieniuje wciąż jeszcze niezagrożony dwór Ludwika XV, prezentując światu absolutyzm oświecony. Nowe ideały, niezwykle wzniosłe zresztą, stają się coraz modniejsze, krążą wśród szlachty i wśród mieszczan, i one też przyczyniają się do krwawej rewolucji.

Najważniejsze dokumenty- owoce epoki:

Deklaracja niepodległości z 1776 r. – gwarantuje prawo do wolności i szczęścia każdego człowieka (Stany Zjednoczone).

Deklaracja praw człowieka i obywatela- owoc Wielkiej Rewolucji Francuskiej 1789 r. jest zapisem równości ludzi, ich prawie do wolności sumienia i wyznania.

Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki z 1787 r.- pierwsza w świecie konstytucja, nadrzędny w państwie dokument- umowa społeczna określająca zasady działania państwa i prawa obywateli. Wykorzystała ideały oświeceniowe, zawiera zapis o respektowaniu praw jednostki.

Konstytucja 3 maja- dokument polski, pierwsza w Europie, a druga na świecie (po amerykańskiej) nowoczesna ustawa porządkująca ustrój państwa. Uchwalona przez Sejm Wielki w roku 1791 r.

Wielka encyklopedia francuska- owoc myśli filozoficznej oświecenia- 17 tomów tekstu+ 11 tomów ilustracji. Wśród wielu haseł zawiera wizję nowoczesnego, tolerancyjnego, wierzącego w rozum i wolność , myśli człowieka.

GLÓWNE NURTY ARTYSTYCZNE OKRESU ŚREDNIOWIECZA

Klasycyzm to główny kierunek artystyczno- literacki, który ma swe źródła w kulturze antycznej. Narodził się w połowie XVII w. we Francji, gdzie pojawiali się twórcy, którzy zamiast zachwycać się barokową ozdobnością, wyżej cenili sobie antyczny ład, harmonie i elegancję. Nazwa „klasycyzm” pochodzi od łacińskiego *classicus*- pierwszej klasy, wzorowy, doskonały.

Sztuka klasyczna często nawiązywała do tradycji antyku, wykorzystując jego wzorce. To epoka spokojna, wyważona, elegancka. W literaturze natomiast przedstawiciele klasycyzmu dążyli do wypracowania uniwersalnych norm twórczości literackiej i podporządkowania im praktyki pisarskiej.

Założenia klasycyzmu:

- Piękno jest jedyne i obiektywne, istnieją ustalone kanony piękna
- Sztuka ma wyrażać harmonię i zachowywać ład.
- Należy tworzyć według ustalonych reguł i wzorować się na sztuce antycznej (greckiej i rzymskiej), która najlepiej oddawała harmonie natur
- Piękno ma wynikać z prostoty.
- Racjonalizm podstawową ideologią.

Sentymentalizm- to prąd umysłowy i literacki, który narodził się w dojrzałym oświeceniu. Został stworzony przez francuskiego filozofa Jeana Jacquesa Rousseau. Klasycznym przekonaniem o harmonii i ładzie świata przeciwstawiał on emocje, serce, uczuciowość, czułość i naturę. Sentymentalizm ukształtował nowego bohatera literackiego- człowieka czulego, ożywił zainteresowanie przyrodą i jej drobiazgową obserwacją. Innymi hasłami tego nurtu było głoszenie niebezpieczeństw płynących z darów cywilizacji i zainteresowanie wewnętrznym życiem człowieka. Ponieważ ten nurt zachęcał do zastanowienia się nad sobą i dokładnego przyjrzenia się swoim uczuciom, sentymentalizm wpłynął na rozwój bardzo osobistej poezji analizującej każdy przejaw uczuć. Głównym przedstawicielem polskiej literatury sentymentalnej jest Franciszek Karpiński.

Rokoko- to styl najbardziej ulotny, uważany też za ostatnią fazę baroku. W głównej mierze dotyczy architektury, sztuki użytkowej i malarstwa- najmniejszy udział miał w tworzeniu dorobku piśmienniczego epoki oświecenia. W literaturze zaznaczył się głównie w poezji dworskiej- w pewnego typu komediach, operach i drobnych wierszach. Główną wartością dla twórców rokoko było piękno, które dawało przyjemność obcowania z wytworami sztuki. Poza literaturą rokoko najpełniej zostało zrealizowane w małych formach architektonicznych oraz w architekturze pałacowych i salonowych wnętrz. Charakteryzowało się elegancką ornamentyką, lekkością i dekoracyjnością wystroju, porcelanowymi bibelotami i malarskimi miniaturami. Rokoko nawiązywało do filozofii epikurejskiej, która za główną wartość uznawała radość i czerpanie przyjemności z życia.

Ważne:

- jeśli dzieło charakteryzuje się spokojem, ładem, harmonią, nawiązaniem do antyku i tradycyjnymi formami literackimi to jest to klasycyzm.

- jeśli dostrzeżesz uczuciowość, prostotę i idealizację natury, to masz do czynienia z sentymentalizmem:

- wdzięk, lekkość, piękno i przyświecające cele rozrywkowe to cechy wskazujące na rokoko.

KLUCZOWE POJĘCIA EPOKI

- **Racjonalizm**- od łac. ratio- rozum. Wiara w potęgę ludzkiego rozumu, jako tej siły, która jest najważniejsza w poszukiwaniu prawdy i wiedzy o świecie. Wywodzi się od XVII- wiecznego jeszcze Kartezjusza i jego słynnej maksymy „Cogito ergo sum”- myślę więc jestem.
- **Empiryzm**- teoria, która uznaje doświadczenie za najlepszy sposób poznania prawdy i badania świata.
- **Humanizm**- postawa umieszczająca w centrum wartości człowieka i jego prawo do szczęścia, własnych poglądów i wolności.
- **Krytycyzm**- postawa umysłów oświeconych wobec starych instytucji państwa i kościoła, krytykująca ich wady.
- **Deizm**- pogląd uznający istnienie Boga oraz jego nakazów, ale nieuznający ingerencji Boga w sprawy ludzkie.
- **Ateizm**- pogląd odrzucający istnienie Boga.
- **Wolterianizm**- ogół tendencji filozoficznych i politycznych głoszonych przez Woltera, a propagowanych przez jego zwolenników. Istotą tej koncepcji jest wolnomyślicielstwo, tolerancja, prawo do posiadania i głoszenia swoich poglądów

przy szacunku dla postaw innych ludzi. Wolterianizm to także styl charakterystyczny dla Woltera- błyskotliwy, elegancki, dowcipny.

- **Tabula rasa**- czysta tablica, termin wprowadzony przez Johana Locke'a, filozofa głoszącego, iż rodzimy się jako „czyste tablice”, a dopiero doświadczenie i dorastanie je zapisuje, np. cechami osobowości.
- **Sensualizm**- zaufanie wobec zmysłów ludzkich jako najlepszej metody poznania i badania świata; za pomocą smaku, węchu, dotyku itp.
- **Libertynizm**- początkowo oznaczał „dążenie do wolności”. W trakcie epoki nabrał negatywnego zabarwienia postawy ludzi bez moralności, rozpustnych, uczujących i wyszydających świętości.

CZŁOWIEK OŚWIECONY

Oświeceniowe umysły były bardzo różne. Ludzi tych różniły wyznawane poglądy, zajęcia, polityczne zamiłowania. Samo zresztą oświecenie to epoka niejednorodna, złożona z trzech głównych nurtów. Dlatego też nie ma jednego, słusznego wzorca „człowieka oświeconego”. Ale było coś, co ich łączyło.

Człowiek oświecenia był człowiekiem gruntownie wykształconym, odczytanym, zorientowanym w najnowszych prądach kulturowo- filozoficznych. Nie lekcewał historii, przeszłości, ale też nie przeceniał ich wartości. Dość niechętnie odnosił się do autorytetów, był zdystansowany wobec religii, obowiązujących obyczajów, konwencji- cechowała go raczej swoboda myślenia, skłonność lekkiego, kunsztownego dowcipu oraz pełnej galanterii konwersacji. Co ważne miał duże zaufanie do nauki. Był wielbicielem sztuki i nie stronił od pięknych strojów czy otoczenia.

Oświeceniowy człowiek powinien znać język francuski (bo to obowiązujący język na europejskich salonach). Był ciekawy świata, otwarty, tolerancyjny, towarzyski, gotowy na przyjęcie tego co nowe. Oświecony człowiek nie bał się reform. Wszak oświecenie było epoką, która do kultury wniosła „światło”.

FILOZOFOWIE EPOKI OŚWIECENIA

Jean Jacques Rousseau- jeden z najslawniejszych filozofów epoki oświecenia. Uczestniczył w pracach nad pomnikowym dziełem epoki, *Wielką encyklopedia francuską*. Nie był entuzjastą postępu, rozumu i cywilizacji. Uważał, że rozwój nauki, rzemiosła, rolnictwa i techniki nie przyczynił się do powszechnego szczęścia, lecz

upadku moralnego społeczeństwa. Uważał, że przed wykształceniem się form życia społecznego, ludzie byli zgodni i szczęśliwi, żyli w harmonii z naturą i bliźnimi. Kierowali się naturalnymi odruchami i sercem (uczuciem), a nie chłodną kalkulacją i rozumem. Utwory Rousseau: *Nowa Heloiza, Emil..., Umowa społeczna, Wyznania*.

John Lucke- był twórcą szczególnego rodzaju empiryzmu. Uważał, że cała nasza wiedza- i ta prawdziwa, i błędna- jest wynikiem naszych doświadczeń. Umysł ludzki po narodzeniu to tabula rasa, która stopniowo zapełnia się- wraz z długością życia, jakością i ilością zdobywania doświadczeń. Nic nie jest wrodzone. Cały nasz światopogląd to nic innego jak suma doświadczeń.

Wolter (François-Marie Arouet)- nie był tak naprawdę szczególnie odkrywczym filozofem, lecz cięty język, rozmówienie w dyskusjach, świetne pióro i wyrazista osobowość sprawiły, że stał się symbolem swojej epoki. Pojęcia, które wiążą się z tym myślicielem to:

Racjonalizm- dla Woltera rozum był wielką potęgą; uważał rozum za niezawodny. Prawdziwe jest tylko to co racjonalne, a wszystko, co niezgodne z rozumem, należy odrzucić.

Deizm- przekonanie, że istota wyższa Bóg, nie wtrąca się w losy świata ani człowieka. Wolter uważał ponadto, że religia może być zbudowana na pewnych podstawach rozumowych. Jeśli świat to dobrze skonstruowany zegar, musiał istnieć wielki Zegarmistrz, który wprowadził ten mechanizm w ruch...

Wolter napisał powiastki filozoficzne:

Zadig..., *Kandyd...* oraz uprawiał publicystykę, np. *Listy o Anglikach*.

Immanuel Kant- wymyślił, że poznanie świata przez człowieka, nie odbywa się bezpośrednio i swobodnie. Otóż w umyśle naszym tkwią odpowiednie formy, które przedkładamy do różnych zjawisk- wszystko np. postrzegamy w kategoriach czasu i przestrzeni, nie umiemy wyjść poza te formy. Tę refleksję uznano za wielką na miarę przewrotu kopernikańskiego. To Kant powiedział słynne zdanie: „*Niebo gwieździste nade mną, prawo moralne we mnie*”.

GATUNKI LITERACKIE (przykłady)

Powieść:

Daniel Defoe- *Przypadki Robinsona Crusoe*

Jonathan Swift- *Podróże Guliwera*

Henry Fielding- *Historia życia Toma Jonesa*

Jean Jakub Rousseau- *Nowa Heloiza*

Ignacy Krasicki- *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*

Powiastrka filozoficzna:

Wolter- *Zadig...*, *Kandyd...*

Diderot- *Kubuś fatalista i jego pan*

Bajka:

La Fontaine

Ignacy Krasicki- *Wół minister, Lew pokorny, Rybka mała i szczupak, Dewotka, Jagnię i wilcy, Kruk i lis, Ptaszek w klatce, Przyjaciele, Malarze, Myszy*).

Poemat heroikomiczny:

Ignacy Krasicki- *Monachomachia, Myszeida*

Sielanka:

Szymon Szymonowic- *Żeńcy*

Franciszek Karpiński – *Laura i Filon*

Satyra:

Ignacy Krasicki- *Pijaństwo, Żona modna, Do króla*